

Николо Трокер (Nicolò Trocker)*
Ђакомо Паили (Giacomo Pailli)**

Увод у италијански парнични поступак¹

1. Правни оквир

Грађанскоправни спорови у Италији су регулисани Законом о парничном поступку (*Codice di procedura civile*), који је донет пре осамдесет година и још увек је на снази, иако у значајно измењеном облику.² Законик је подељен у четири књиге. Прва је посвећена општим одредбама и општим принципима грађанског процесног права. У другој књизи уређуни су редовни поступци, од њиховог покретања до окончања поступка пред Врховним судом. Трећа књига се тиче правила о извршењу судских одлука, док четврта књига садржи све оно за шта се није могло наћи места у претходним књигама, од посебних поступака, привремених мера, до недавно уведеног „убрзаног поступка“.

* Професор грађанског процесног права Европске уније на Правном факултету Универзитета у Фиренци, ORCID: 0000-0002-4596-0342, ntrocker(AT)libero.it.

** Доцент на Катедри за упоредно право на Правном факултету Универзитета у Фиренци, ORCID: 0000-0001-9950-2796, giacomo.pailli(AT)unifi.it.

¹ Мада је ово поглавље плод заједничког рада, поглавља 1, 2. и 4. се имају приписати проф. Николи Трокеру, а поглавља 3, 4, 5. и 7. Ђакому Паилију.

² Codice di procedura civile del 28 ottobre 1940, *Gazzetta Ufficiale* n. 1443/1940. За комплетан превод на енглески италијанског Законика о парничном поступку са коментарима видети: Simona Grossi, Maria Cristina Pagni, *Commentary on the Italian Code of Civil Procedure* (OUP 2010). О италијанском парничном поступку постоји и доста литературе на енглеском. Видети, на пример, Mauro Cappelletti, Joseph Perillo, *Civil Procedure in Italy* (Martinus Nijhoff 1965); Vincenzo Varano, 'Civil Procedure Reform in Italy', (1997) 45 4 *American Journal of Comparative Law* 657; Sergio Chiarloni, 'Civil Justice and its Paradoxes: An Italian Perspective' in Adrian Zuckerman (ed) *Civil Justice in Crisis: Comparative Perspectives of Civil Procedure* (OUP 1999) 263–290; Michele Taruffo, Civil Procedure and the Path of a Civil Case, in Jeffrey S. Lena, Ugo Mattei (eds), *Introduction to Italian Law* (Kluwer Law International 2002) 159-180; Marco de Cristofaro, Nicolò Trocker (eds), *Civil Justice in Italy* (Jigakusha 2010); Michele Angelo Lupoi, *Civil Procedure in Italy* (Wolters Kluwer 2018, 3rd ed).

Поред Законика, материја грађанског процесног права уређена је и низом других закона којим се уводе или регулишу посебни поступци, као што је Закон бр. 533 од 11. августа 1973.³ који уводи посебан поступак за радне спорове, или Закон бр. 898 од 1. децембра 1970.⁴ којим се уређује поступак за развод брака и са њим повезани судски поступци, или посебни аспекти редовног парничног поступка, као што је учињено Законом бр. 218 од 31. маја 1995. године о међународном приватном праву.⁵ И италијански Грађански законик садржи одредбе о парничном поступку, као што су оне о правилима доказивања (чл. 2697. *et seq.*), правним последицама пресуде (чл. 2908. и 2909.) и извршењу (чл. 2910. *et seq.*).

Овде треба имати у виду још три важна правна извора. Италијански Устав, којим је постављен темељ организације италијанског правосуђа (глава IV Устава, чл. 101. *et seq.*) и гарантована основна права појединаца (чл. 24. и чл. 111. Устава). Међународно право, односно бројне међународне конвенције које се посредно или непосредно тичу парничног поступка, као што су чл. 6. и чл. 13. Европске конвенције о људским правима.⁶ Међу њима је, наравно, и право Европске уније које је, кроз своје директиве, уредбе и друге правне акте, знатно обликовало грађанско процесно законодавство држава чланица, укључујући и италијанско.

Током протеклих неколико деценија уочљиво је настојање да се ефикасније спровођење парничног поступка постигне кроз специјализацију судија, на пример, увођењем посебних одељења за решавање спорова у области интелектуалне својине и привредних спорова 2012. године, или спорова у области имиграције и азила уведених 2017. године. С друге стране, последњих година знатно је проширена надлежност и повећан број спорова и системски значај мировних судија (*giudice di pace*),⁷ који су у италијанско правосуђе уведени 90-их година прошлог века с циљем да се правосудни систем растерети тиме што ће у њихову надлежност прећи грађанскоправни спорови мање вредности. Велика промена је уведена 2014. године када је такозвани „парнични поступак на даљину“ (*processo civile telematico*) постао обавезан у свим парничним

³ Legge n. 533, del 11 agosto 1973, *Gazzetta Ufficiale* n. 237/1973.

⁴ Legge n. 898, del 1 dicembre 1970, *Gazzetta Ufficiale* n. 306/1970.

⁵ Legge n. 218, del 31 maggio 1995, *Gazzetta Ufficiale* n. 128/1995.

⁶ Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, of 4 November 1950, ETS 5.

⁷ Видети више у поглављу Италијански правосудни систем у овом зборнику.

поступцима првог и другог степена. Са истим циљем, односно зарад ефикаснијег решавања парничних спорова, Законом бр. 206 од 26. новембра 2021.⁸ италијански Парламент је на Владу пренео овлашћење да донесе низ законских уредби (*decreto legge*)⁹ којима ће бити започета свеобухватна реформа парничног поступка и алтернативних начина за решавање спорова. Ова реформа има пет окосница: (1) да унапреди организациону структуру правосуђа кроз реорганизацију служби за стручну подршку (*ufficio per il processo*) у сваком суду и на свим нивоима правосуђа, као и да осигура да сваки суд има адекватан број стручних сарадника који ће помагати судијама у њиховом раду бавећи се једноставнијим пословима везаним за спровођење поступка и уопште им помагати да на ефикаснији начин решавају спорове; (2) да се подстакне коришћење арбитраже као алтернативе парницама, кроз бољу координацију арбитражних и парничних поступака и већу независност арбитра, као и да се предвиди могућност да странке дају арбитражном суду овлашћење за доношење привремених мера; (3) да се повећа степен заступљености медијације у споровима, на пример, проширивањем круга случајева у којима је покушај медијације обавезан, удвостручавањем пореских олакшица у вези са споразумима постигнутим кроз медијацију, и захтевањем личног учешћа главних страна у поступку у сваком тренутку током покушаја медијације; (4) да се изврши вишеструка рационализација судских поступака: а) тиме што би судије већ на првом рочишту одлучивале да ли да спор буде решен у убрзаном поступку (што ће бити случај у једноставнијим предметима) или у редовном поступку (до чије би веће ефикасности, такође, требало да доведе отклањање извесних недостатака који су се појавили у свакодневној пракси), б) увођењем скраћеног поступка како би одлука за краће време постала пуноважна без ефеката *res judicata* (попут примера француског *référé provision* или енглеског *summary judgment*), в) унапређењем ефикасности поступања апелационих судова и Врховног суда, те даљим проширивањем надлежности почасних судија, као што су мировне судије, на још неке типове спорова мање вредности; (5) и коначно, спровођењем свеобухватне реформе поступка у споровима који се тичу права малолетника, права из породичних односа и заштите пунолетних лица, којима се баве специјализована одељења формирана у оквиру сваког суда.

⁸ Legge n. 206, del 26 novembre 2021, *Gazzetta Ufficiale* n. 292/2021.

⁹ О овој *sui generis* врсти правних аката видети поглавље *Увод у италијанско приватно право* у овом зборнику.

2. Италијански двојни систем судске заштите: „права“ и „леgitимни интереси“

Правну традицију Италије карактерише дубоко укорееени двојни систем судске заштите права појединца од штетних поступака јавне управе. Редовни грађански судови имају надлежност за спорове поводом кршења субјективних права (*diritti soggettivi*) од стране јавне управе, а управни судови су надлежни за спорове који се воде око тога да ли је јавна управа својим поступањем или непоступањем нанела штету неком „леgitимном интересу“ (*interessi legittimi*) појединца.¹⁰ Сам Устав у чл. 113, ст. 1. и 2. ре-афирмише ову карактеристику италијанског система судске заштите тиме што прописује да „[с]удска заштита права и легитимних интереса против одлука јавне управе увек мора бити омогућена пред судовима редовне и управне надлежности. Таква судска заштита не може се укинути или ограничити на одређене категорије аката или на одређена правна средства заштите.“

Проблеми произашли из недовољно јасне разлике између права и легитимних интереса – што је једна од посебности италијанског права – и расподеле надлежности између редовних и управних судова, навели су законодавца да се са њима ухвати у коштац тако што ће управним судовима доделити искључиву стварну надлежност у одређеним управним стварима. У управним стварима у првом степену одлучује мрежа регионалних управних судова (*Tribunali amministrativi regionali* скр. ТАР) који су уведени Законом бр. 1034 од 6. децембра 1971.¹¹ и Државни савет (*Consiglio di Stato*) који функционише као апелациони суд. И једни и други су предвиђени Уставом (чл. 103, 125, ст. 2).¹²

Страна која одлучи да покрене поступак пред судом мора бити сигурна да се обратила суду у чију надлежност спада њен спор. Дефинисање и разликовање права и легитимних интереса у конкретним споровима често представља компликован задатак због непостојања нормативне дефиниције ова два правна појма. У принципу, може се рећи да „право“ постаје „леgitиман интерес“ када је по среди питање које треба да буде регулисано од стране органа јавне управе који се у датој области стара о заштити јавних интереса. Грешка у одређивању правне природе спора је раније

¹⁰ У правном систему Србије пандан овом појму је појам „на закону заснованог интереса“ (видети, на пример, чл. 36, ст. 2. Устава Србије (прим. прев.).

¹¹ Legge n. 1034, del 6 dicembre 1971, *Gazzetta Ufficiale* n. 314/1971.

¹² Види Domenico Sorace and Simone Torricelli, 'Administrative law' in Alessandra De Luca and Alessandro Simoni (eds), *Fundamentals of Italian law* (Giuffrè 2014) 233.

често доводила до негативних последица по тужиоца. У скорије време овај проблем је решен тако што се странка која се обратила нендаљном суду упућује на надлежну судску инстанцу и задржава своја процесна права.

Тренутно је најважнији извор правила која регулишу управни поступак Законик о управном поступку (*Codice del processo amministrativo*) уведен Законодавном уредбом бр. 104 од 2. јула 2010. године.¹³ Њиме су систематизована правила управног поступка која су до доношења Законика била садржана у различитим правним актима од којих су неки датирани још из 19. века. Због све већег уплива јавног права, односно одлука органа јавне управе у животе грађана постало је неопходно да се гарантује ефикасна и делотворна заштита права и интереса појединаца пред судовима у чијој је надлежности испитивање законитости управних аката. Поступци пред управним судовима морали су да буду у складу са правом на правну заштиту и правом на делотворан правни лек (укључујући могућност изрицања привремених мера), у складу са гаранцијама садржаним у Уставу Италије и праву Европске уније. Новим Закоником управним судовима су стављена на располагање бројна средства правне заштите која се више не свде на могућност укидања незаконитог управног акта већ укључују и могућност досуђења накнаде штете причињене физичким или правним лицима.

3. Првостепени поступак

Италијански парнични поступак се не може свести на један једнообразни вид поступања судова већ он зависи од врсте употребљених правних средстава, врсте права чија се заштита тражи и разлога за покретање поступка. Због тога, пред странком која намерава да покрене судски спор стоји избор одговарајућег поступка. Да би се рационализовао систем и поједноставио приступ судовима, Законска уредба бр. 150, од 1. септембра 2011.¹⁴ групише већину постојећих првостепених поступака за решавање грађанских спорова на следећи начин:

- а) редовни поступак (чл. 163. *et seq.* Законика о парничном поступку);
- б) поступак у радним споровима (чл. 414. *et seq.* Законика о парничном поступку);
- в) „убрзани поступак“ (чл. 702-*bis et seq.* Законика о парничном поступку).

¹³ Decreto legislativo n. 104, del 2 luglio 2010, *Gazzetta Ufficiale* n. 156/2010.

¹⁴ Decreto Legislativo n. 150, del 1 settembre 2011, *Gazzetta Ufficiale* n. 220/2011.

3.1. Редовни поступак

Област примене редовног поступка (*processo ordinario di cognizione*) регулисан је одредбама садржаним у члану 163. *et seq.* Законика о парничном поступку. Првобитна намера законодавца је била да он служи као нека врста општег парничног поступка, али је током времена његова област примене била све више сужавана. У погледу његове основне структуре, редовни поступак се може поделити на следеће фазе:

- 1) *уводну фазу* (која обухвата припремне радње и почетак поступка);
- 2) *фазу извођења доказа* (намењена предлагању и извођењу доказа);
- 3) *фазу одлучивања* (током које ће бити изведена доказна средства која су странке предложиле, странке се изјаснити о наводима и доказима супротне стране и бити донета одлука).

Прва и трећа фаза поступка су неизоставне фазе редовног поступка до којих ће увек доћи, чак и ако се ради о повреди права или легитимног интереса за које закон не предвиђа обештећење, или је евидентно да тужбени захтев нема правни основ, или суд нема стварну или месну надлежност да поступа, или недостају неки други процесни предуслови за поступање суда. Што се друге фазе, односно фазе извођења доказа тиче, до ње неће доћи уколико странке не предложе доказе, ако међу странкама нема спорних чињеница, уколико суд одбаци сва предложена доказна средства или уколико су сва доказна средства у писменом облику па нема потребе за одржавањем рочишта за извођење доказа.

Ова горенаведена подела је веома општа. Заправо, структура редовног првостепеног поступка је сложенија, јер се он може одвијати, а у великој већини случајева се и одвија на више рочишта чији број није унапред регулисан законом већ зависи од сложености спора, предмета спора, броја и врсте доказа које треба извести (након што то одобри судија). Брзина заказивања рочишта ће у великој мери зависити од степена оптерећености судије другим предметима. Због тога дуго трајање поступка није изузетак већ радије правило и није неубичајно, као што ћемо видети, да између последњег и наредног рочишта прође и по неколико месеци или чак година.

Уводна фаза почиње писменим захтевом за покретање поступка (*citazione*), у коме треба да буде наведен правни основ тужбеног захтева и чињенице на које се тужилац позива. Сходно чл. 163. Законика о парничном поступку *citazione* мора да садржи одређене податке, као

што су назив и седиште суда, податке о странкама и њиховим заступницима, одређење предмета тужбе, чињеничне наводе и правни основ на којима тужилац заснива свој тужбени захтев, прилоге достављене уз тужбу, датум одржавања првог рочишта, позив туженом да достави одговор на тужбу у одређеном року. Приликом одређивања датума првог рочишта, тужилац мора да остави туженом најмање 90 дана да припреми свој одговор на тужбу. Датум првог рочишта бирају тужилац и његов-њен заступник међу слободним терминима за поступање судије коме је предмет додељен. *Citazione* мора да садржи и податке о захтеву туженог у погледу главне ствари и споредих потраживања.

Образложење за овако прописану садржину захтева за покретање поступка (*citazione*) прописано чл. 163. је двојако: с једне стране, оно на тај начин обезбеђује да тужилац припреми тужбу на јасан и темељан начин на самом почетку поступка како би се избегле нејасноће, спречило губљење времена и омогућило судији да довољно брзо процени релевантност доказа. С друге стране, оно туженом пружа и детаљне информације не само о предмету тужбе, већ и о конкретним чињеницама, одредбама закона на које се тужилац позива, као и о доказним средствима чије извођење тужилац предлаже.

Citazione се предаје судском службенику задуженом за послове доставе (*ufficiale giudiziario*) како би био уручен туженом. Уречење може извршити и правни заступник тужиоца, што је чешће случај, препорученим писмом са повратницом или дигитално, уколико је тужени орган јавне управе, правно лице или лице које обавља слободну професију, односно припада кругу физичких или правних лица која поседују сертификовану адресу е-поште. Сматра се да парница почиње да тече даном достављања тужбе туженом. Након уручења, тужилац мора да поднесе *citazione*, заједно са пратећим документима (*fascicolo di parte*) међу којима ће се наћи сва релевантна писмена, исправе, потврда да је тужба заведена (*nota d'iscrizione a ruolo*) и потврда о плаћеним судским таксама (које је данас могуће платити и дигиталним путем). Када парница почне, председник суда додељује предмет одговарајућем одељењу суда и одређеном судији. Додељивање се врши аутоматски на основу постављених критеријума, уз постојање ограниченог дискреционог права председника суда да утиче на то ком судији ће предмет бит додељен.

У законом одређеном року, односно до истека двадесет дана пред дан одржавања првог рочишта, сходно чл. 165-167. Законика о парничном поступку, тужени може поднети одговор на тужбу (*comparsa*

di costituzione e risposta). Одговор на тужбу представља писмени поднесак који би у погледу његових главних елемената требало да прати садржај тужбе, односно одговори на све наводе тужиоца. У зависности од стратегије оповргавања навода у тужби за коју се одлучи, тужени има на располагању различите могућности. Он може да негира наводе тужиоца о чињеницама и правном основу или може да се одлучи за афирмативну тактику, тако што ће у одговору на тужбу указати на нове чињенице, доказна средства којима се ти чињенични наводи имају поткрепити, и изнесе нове правне аргументе који иду у прилог његовом-њеном виђењу спора. У том случају, тужени исто тако може одлучити да поднесе противтужбу против тужиоца и, коначно, може тражити од судије дозволу да се придружи трећој страни у парници у улози супарничара.

У теорији, почетно изјашњавање странака, посматрано заједно, треба да омогући судији и странкама комплетно размевање спора, што укључује и увид у супротстављене тврдње о његовим чињеничним и правним аспектима. Ово ће бити могуће само у једноставнијим споровима, док ће у оним компликованијим бити неопходно даље расветљавање чињеница (*thema decidendum*) и извођење доказа (*thema probandum*), до кога ће доћи како на првом рочишту тако и кроз писмена и исправе које ће странке поднети суду, или чије ће прибављање по службеној дужности тражити од суда (чл. 183, ст. 6. Закона о парничном поступку). У писаној фази, која се састоји од подношења максимално три писмена поднеска, странке износе своје тврдње у погледу чињеничног стања, одређују се према тужбеном захтеву друге стране и наводе доказе чије извођење захтевају.

Ако тужени, иако је уредно позван, не поднесе одговор на тужбу и не појави се на првом рочишту, сматраће се да није присуствовао рочишту (*in contumacia*). Према италијанским правилима грађанског процесног права, која се разликују од правила у другим европским системима, страна која није извршила ове своје дужности, односно није одговорила на тужбу и није присуствовала првом рочишту не губи аутоматски спор. Непосредна последица оваквог поступања, односно непоступања тужене стране, је што је тиме себи ускратила прилику да одговори на наводе тужбе и предложи доказе. Другим речима, чак и у случају крајње пасивног држања туженог, тужилац и даље мора да докаже наводе тужбе, а судија ће донети одлуку на основу изведених доказа и након примене закона на утврђене чињенице. Странка која није приступила суду може у било ком тренутку пре окончања поступка

да се обрати суду и предузме било коју радњу која је дозвољена у датој фази поступка. Очекује се да новом реформом парничног поступка ова правила буду измењена, и да непојављивање тужене стране на рочишту у будућности доведе до пресумпције да тужени не оспорава чињеничне наводе које је тужилац изнео у тужби, али би ово требало да буде ограничено само на спорове о правима којима странке могу слободно располагати (тзв. *diritti disponibili*).

На првом рочишту судија доноси одлуку којом се завршава уводна фаза парничног поступка и дају упутства за фазу извођења доказа (чл. 183, ст. 7. Закона о парничном поступку), осим ако се спор односи искључиво на правна питања те га је стога могуће одмах решити. У овој ће одлуци судија одлучити да ли ће прихватити или не доказна средства која су странке предложиле или чије су прибављање по службеној дужности тражиле, и одредиће временски распоред узимања изјава сведока, вршења увиђаја и предузимања других доказних радњи (чл. 81-*bis* завршних одредби Законика о парничном поступку).

Треба напоменути да доказе, у принципу, морају обезбедити странке јер је италијански парнични поступак у великој мери конципиран на адверсарном моделу по којем странке предлажу и изводе доказе. Без сумње, постоје извесне врсте доказа чије извођење судија може захтевати по сопственом нахођењу. То су, на пример, вештачење, неки типови изјава под заклетвом, увиђаји и захтеви за прибављањем информација од јавног значаја (видети, на пример, чл. 118, 191. и 240. Законика о парничном поступку). Међутим, у пракси судије користе ова овлашћења само на захтев једне од странака и ако судија то сматра неопходним за решавање спора.

Када се утврди предмет спора и донесе одлука о прихватању доказа, једно или више рочишта биће посвећено извођењу доказа. Ова фаза може трајати месецима или чак годинама, а одвија се на неколико рочишта, у зависности од неколико варијабли, као што су способност судије да ефикасно руководи фазом извођења доказа, број предмета у којима судија поступа, сложеност спора, као и број сведока чије саслушање су странке предложиле а судија одобрио.

До последње фазе долази када је случај сазрео за доношење одлуке. Одлуку, по правилу, треба да донесе исти судија који је водио рочишта на којима су извођени докази. Понекад се може десити да, због дужине трајања поступка, о предмету одлучује други судија који је заменио претходног (који је, на пример, у међувремену премештен у други суд или на другу функцију). У неким предметима, како

предвиђа Законик о парничном поступку, одлуку доноси веће од троје судија већином гласова.

Пре доношења одлуке, судија позива странке да дају своје завршне изјаве у кратком поднеску (*comparsa conclusionale*), у виду резимеа свог виђења спора са чињеничне и правне тачке гледишта, повезујући свој закључак са прикупљеним и изведеним доказима. Ово је, можда, најважнији појединачни писмени поднесак у целом поступку. Након размене ових поднесака, дозвољен је још један одговор (*memoria di replica*) и онда је случај спреман за судско одлучивање. Иако се одлука обично доноси у писаној форми, постоје и ситуације у којима судија одлуку саопштава усмено на суду, након усмене расправе са правним заступницима странака (чл. 281. *et seq.* Законика о парничном поступку).

У пракси, од последњег поднеска странака до самог доношења судске одлуке могу проћи месеци или чак године, у зависности од обима посла судије. Пресуда постаје извршна одмах након изрицања. Ово начело, у циљу избегавања прекомерних одлагања, примењује се на редовне поступке од 1990. године по узору на правила којима су регулисани радни спорови, а која су први пут уведена Законом из 1973. године.¹⁵ Благовремено поднета жалба не одлаже аутоматски извршење одлуке суда већ ће о овоме одлучити апелациони суд, на предлог заинтересоване стране и ако за то постоје озбиљни разлози, укључујући ризик од стечаја повериоца у извршном поступку (чл. 283. Законик о парничном поступку).

Судија у истој одлуци одлучује и о трошковима поступка. По правилу ће страна која је изгубила спор бити обавезана да плати и трошкове законског заступника супротне стране у износу који одреди судија. У одређеним случајевима, на пример, када се може сматрати да су обе стране делимично изгубиле спор, или у посебно сложеним споровима, судија може донети одлуку о другачијој расподели трошкова поступка.

Да би се избегло да редовни поступак предуго траје и да се по неколико месеци чека на доношење коначне одлуке, од 1990. године су уведене различите врсте привремених мера, од којих је већина преузета из поступка у радним споровима. Циљ оваквог решења је да се обезбеди заштита права и интереса странака и пре доношења коначне одлуке с обзиром на често дуго трајање поступка. Током редовног поступка привремене мере могу бити изречене у следећим ситуацијама:

¹⁵ Legge n. 533, del 11 agosto 1973, *Gazzetta Ufficiale* n. 237/1973.

(а) када тужени не пориче да тужилац има право на одређени новчани износ (налог за плаћање неоспораваних дуговања из чл. 186-*bis*); (б) када странка предочи суду исправу која доказује да јој тужени дугује одређени износ новца или одређена добра (чл. 186-*ter*); (в) по окончању фазе извођења доказа, ако се судија увери да једна од странака има потврђено право на одређену своту новца или на одређено чињење (чл. 186-*quater*). Све ове мере, будући да су привремене, могу бити укинуте или измењене у коначној одлуци.

3.2. Поступак у парницама из радних односа и његова примена у другим областима

У оквиру активности усмерених на рационализацију парничних поступака започетих 2011. године, велик број грађанских спорова се решава кроз поступак за парнице из радних односа. Овај поступак је временом проширен и на спорове из других сродних области од друштвеног значаја. У циљу скраћења трајања поступка и повећања ефикасности судија, као и ради обезбеђења једнакости страна у ови споровима, Законом бр. 533 од 11. августа 1973. године уведена је нова врста поступка (чл. 414-447. Законика о парничном поступку) за радне спорове и за спорове у вези са накнадама за социјално осигурање. Да би ови циљеви били постигнути, Законом бр. 533 надлежност за поступање у овим споровима је поверена судији појединцу и наметнути су строги законски рокови за спровођење кључних процесних радњи. Странке су обавезане да у својим првим поднесцима изнесу чињенице на којима заснивају своје захтеве, проширена су овлашћења суда да контролише ток доказног поступка и захтева се да се странке лично појаве на суду јер је то и један од предуслова за спровођење поступка медијације. Уместо припреме и одржавања већег броја рочишта типичних за редовни поступак, поступак у радним споровима је фокусиран на одржавање једне главне расправе на којој ће бити изведени сви докази. Основни принципи овог новог поступка су „непосредност“ (тј. непосредан однос између судије, странака и сведока); „слободна“ или „критичка“ процена доказа, уз смањену улогу *a priori* правила за искључивање или процену доказа, као и „концентрација“ предмета на једну усмену расправу или на неколико усмених саслушања пред судом, у кратким временским интервалима, након пажљиве припреме. Ови принципи би требало да за последицу имају брже решавање спорова.

Поступак у парницама из радних односа почиње када заинтересована страна поднесе суду тужбу (*ricorso*). Како налаже чл. 414. Законика о парничном поступку, у првом поднеску би требало да буду детаљно наведене чињенице и законске одредбе на којима је тужба заснована, заједно са одговарајућим закључцима. Осим тога, морају се посебно навести докази које тужилац намерава да изнесе и документи који се подносе у сврху доказивања чињеничних навода тужиоца. Судија заказује рочиште у року од 5 дана од дана његовог подношења, на којем је присуство странака обавезно.

Тужба (*ricorso*), заједно са прилозима, се мора уручити туженом у року од 10 дана од њеног пријема, а у сваком случају најмање 30 дана пре заказаног рочишта (чл. 415. Законика о парничном поступку). Тужени је дужан да одговор на тужбу поднесе најмање 10 дана пре одржавања рочишта, а може, уколико то жели, изнети и противтужбу и тражити од судије да одреди нови датум одржавања рочишта, најкасније у року од 50 дана од дана када је рочиште било првобитно заказано (чл. 418. Законика о парничном поступку). На рочишту судија слободно испитује наводе странака које присуствују рочишту и покушава да спор реши мирним путем. Недолазак странака на рочиште без оправданог разлога представља околност коју судија може да узме у обзир приликом одлучивања о предмету. Током овог рочишта странке могу изменити своје тужбене захтеве уколико им то одобри судија.

Када судија утврди да је предмет сазрео за пресуђење, позива странке на ново рочиште и доноси одлуку, која није одмах правноснажна, и њен садржај усмено излаже. Уколико то није случај, односно ствар није сазрела за пресуђење, на истом том рочишту, или на другом рочишту које мора бити одржано најкасније 10 дана након овог, судија одлучује о прихватљивости доказа које су странке предложиле. Прихватање доказа требало би у принципу да буде завршено на истом рочишту или по потреби на следећем рочишту.

Једна од специфичности поступка у радним споровима је активнија улога судије. Тако је управљање током поступка у рукама судије (чл. 421. Законика о парничном поступку). У било којој фази поступка судија може, по сопственом нахођењу, да тражи извођење нових доказа. Судија, такође, може наложити долазак сведока у суд како би их испитао о чињеницама везаним за спор, укључујући и случајеве када сведоци другачије не би могли да сведоче према правилима садржаним у чл. 246. и 247. Законика о парничном поступку. На предлог странке, судија може изрећи привремену меру враћања на рад и наложити утврђивање

чињеница увиђајем на радном месту тужиоца. Као што је то случај у другим споровима, судија је и у радним споровима овлашћен да доноси привремене мере за исплату потраживања која тужени не оспорава или новчаног дуга на основу валидних писмених доказа.

Одредбе које уређују поступак у радним споровима представљају модел сходно којем би различити процедурални кораци – подношење тужбе, испитивање странака, покушај решавања спора мирним путем, прихватање и извођење доказа, пресуда – требало да се спроводе без прекида или одлагања. Иако се овакав модел ретко примењује у свом пуном облику, чему је један од разлога недовољан број стручних сарадника и административног особља судова, применом овог модела постигнут је већи степен ефикасности у поређењу са редовним парничним поступком. Док се просечно трајање поступака видно продужава последњих година, радни спорови се и даље решавају много брже од других грађанскоправних спорова.

Како је већ наведено, откако је 1973. поступак у парницама из радних односа уведен, примена његових одредаба је знатно проширена и на неке друге врсте спорова од већег друштвеног значаја, као што су спорови који се тичу примене закона о забрани родне дискриминације при запошљавању, спорове у вези са закупом пословних и стамбених објеката и уговора о коришћењу земљишта (чл. 477. Законика о парничном поступку). Уредбом 150/2011 из 2011. године примена овог поступка је додатно проширена на још осам типова парница, наведених у чл. 6-13. Уредбе.

3.3. Убрзани поступак (*procedimento sommario di cognizione*)

Циљ грађанског правосуђа да гарантује ефикасну заштиту права у разумном року уз разуман утрошак ресурса се не може остварити ако се настоји да се исти тип поступка и његова правила круто примењују на сваки појединачни случај. Напротив, за остварење овог циља је потребна знатна флексибилност и потребно је предвидети различите типове поступка и њихова правила по потреби прилагодити специфичностима појединачног случаја. Управо је овај циљ водио реформе спроведене у другим европским земљама као што је Велика Британије, где су правила о грађанском поступку усвојена 1999. предвидела три различита типа парничног поступка (поступак у споровима мале вредности, убрзани поступак и поступак за посебне врсте спорова), као и у Француској, где је усвојен сличан модел.

Убрзани поступак (*procedimento sommario di cognizione* из чл. 702-*bis*, 702-*ter* и 702-*quater* Законика о парничном поступку, уведен Законом бр. 69, од 18. јуна 2009. године)¹⁶ представља италијански начин за убрзано решавање спорова у којима поступа судија појединац, и који се због својих карактеристика могу решити већ током фазе извођења доказа. Циљ ове реформе био је да се обезбеди флексибилан тип поступка који се може прилагодити специфичностима појединачних спорова. Његова је сврха, с једне стране, да се избегне расипање ресурса и, нарочито, трошкова које доноси спровођење редовног поступка. С друге стране, намера је да се њиме обезбеди делотворнија судска заштита права и легитимних интереса, што би било тешко гарантовати уколико би се она спроводила искључиво применом одредаба о редовном поступку.

Уводна фаза убрзаног поступка у великој мери личи на уводну фазу у другим врстама поступака. Странке су дужне да изнесу своје захтеве и тврдње и назначе главне доказе. Што се тиче садржаја тужбе (*ricorso*), чл. 702-*bis* којим се он прописује се ослања на оно што је прописано чл. 163, ст. 3. Законика о парничном поступку. Начин обавештавања странака у великој мери подсећа на поступак у радним споровима. Тужба се прво подноси суду, а затим се доставља туженом заједно са одлуком судије о заказивању првог рочишта. Тужени је затим дужан да суду достави одговор на тужбу у коме ће изнети све чињенице којима оспорава тужбени захтев и заузети став о чињеницама на којима је тужилац засновао свој захтев, навести доказна средства којима намерава да докаже чињенице на које указује, приложи исправе и друга документа и да изнесе своје закључке у погледу правног основа на коме тужилац темељи свој захтев. За подношење противтужбе или приговор процесног карактера прописан је преклузивни рок, као и за истицање предлога о поравнању. Судија утврђује да ли су се стекли услови за примену одредаба о убрзаном поступку на рочишту. Уколико нађе да је за решавање спора потребно спровести и фазу извођења доказа, налаже прелазак на редовни поступак и заказује рочиште према чл. 183. Законика о парничном поступку.

Ако се установи да предмет може бити решен у убрзаном поступку, вођење предмета ће углавном бити у рукама судије, и очекује се да ће то у великој мери повећати брзину решавања предмета. Чл. 702-*ter* даје нешто више од општих смерница, јер наводи да судија „након што је саслушао странке, изоставио сваку формалност која није неопходна

¹⁶ Legge n. 69, del 18 giugno 2009, *Gazzetta Ufficiale* n. 140/2009.

за обезбеђење принципа равноправности страна у поступку, наставља поступак на начин који сматра најприкладнијим за спровођење доказних радњи“ и одлуком усваја или одбија тужбени захтев. Одредбе овог члана јасно указују на главни циљ увођења убрзаног поступка, а то је постизање правичних исхода уз коришћење сразмерних ресурса и у разумном року. Одлука (*ordinanza*) суда је одмах извршна и представља правни основ за упис судске хипотеке. Зато морамо приметити да су одредбе чл. 702-*quater*, којим се дозвољава предлагање нових доказа у жалбеном поступку, али само „када суд нађе да су они нужни за одлучивање у предмету“, у несагласју са овим циљем.

Као што је већ поменуто, сходно Законској уредби бр. 150, од 1. септембра 2011. (уредби са законском снагом, *decreto legge*), убрзани поступак је постао трећи главни начин за решавање грађанских спорова. Каснијим изменама његова примена је проширена на још неке групе грађанских спорова (наведене у чл. 14-30. поменуте Законске уредбе). Најважније разлике између различитих спорова на које се одредбе о убрзаном поступку примењују леже у постојању или непостојању могућности подношења жалбе на првостепене одлуке.

Овде треба додати да три главне горе илустроване врсте поступка обухватају највећи део грађанских спорова, али постоје и друге врсте поступака који се користе у посебним областима грађанско-правне материје. Најважнији су поступци који се односе на развод брака и породичне односе, на питања која се тичу малолетника, као и поступци који се воде поводом стечаја и неликвидности.

4. Жалбе

4.1. Жалба *прошив* *првостепених* одлука

На првостепене судске одлуке може се изјавити жалба пред апелационим судом (*Corte d'Appello*). Иако није изричито загарантовано Уставом, право на жалбу, као и у другим европским земљама, дубоко је укореењено у традицији италијанског правног система, где се жалба сматра начином за исправљање могућих грешака суда.

Жалбе о којима одлучује апелациони суд доводе до *de novo* преиспитивања како чињеничне тако и правне основе одлуке, односно суд се не задржава на разматрању само правних питања. Па ипак, странке у жалбеном поступку не могу истицати нове захтеве. Од 2012. године,

нови докази се могу предлагати само ако странка докаже да их није могла предложити у првостепеном поступку из разлога на које она није могла утицати. У делу у коме се одлука побија жалбом суд је замењује сопственом одлуком, без обзира на то да ли је одлуком другостепеног суда првостепена одлука потврђена или поништена.

Жалбени поступак је фаза парничног поступка у којој долази до најдужих доцњи у поступању. У циљу смањења броја жалби које се подносе апелационим судовима, законодавац је 2012. године увео неку врсту филтера, који омогућава суду да брже решава по жалбама за које утврди да немају „разумне шансе за успех“ (чл. 348-bis и 348-ter Законика о парничном поступку). Сматра се да ће Италија морати да спроводи и даље реформе другостепеног поступка како би он постао још ефикаснији.

4.2. Жалба Врховном суду

Против правноснажне пресуде донете у другом степену, или пресуде која се не може нападати пред апелационим судовима странке могу изјавити ревизију пред Врховним судом Италије (*Corte di cassazione*). На основу француског модела касације, Врховни суд је такозвани суд „леgitимности“. То значи да је жалба на другостепену пресуду, односно у последњој инстанци, дозвољена само због погрешне примене права, како процесног тако и материјалног. У том смислу, поступак пред Врховним судом није још један поступак за решавање спора већ поступак за отклањање потенцијалних грешака учињених од стране првостепених или другостепених судова приликом доношења одлуке. Ревизија се не може изјавити због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања. Као врховном органу правосуђа, Врховном суду је поверена функција „обезбеђивања стриктног поштовања и јединственог тумачења закона, те очувања јединства националног права“ (чл. 65. Закона о правосуђу, тј. Краљевски декрет бр. 12, од 30. јануара 1941).¹⁷ Основна улога овог суда је, дакле, да провери да ли је нижестепени суд протумачио и правилно применио одредбе материјалног и процесног права.

Када Врховни суд утврди да је ревизија основана, обично поништава пресуду, а затим враћа предмет нижем суду (у највећем броју случајева другостепеном суду) на ново одлучивање. Врховни суд ће том приликом указати нижем суду на повреду права и правилно тумачење

¹⁷ Regio Decreto n. 12, del 30 gennaio 1941, *Gazzetta Ufficiale* n. 28/1941.

релевантне одредбе које је нижи суд дужан да следи приликом доношења нове одлуке у предмету. Врховни суд у поступку по ревизији по правилу не доноси нову пресуду, осим у случају када је пресуда преиначена због погрешне примене материјалног права, које Врховни суд онда може правилно применити на чињенично стање које је утврдио нижи суд и преиначити пресуду (чл. 384. Законика о парничном поступку). Иако се у Италији не примењује доктрина *stare decisis*, одлуке Врховног суда имају *de facto* статус *необавезујуће али утицајној извора права* међу нижим судовима.

Треба нагласити да поред права на ревизију, постоји и уставом гарантовано право на преиспитивање пресуда од стране Врховног суда. Према чл. 111, ст. 7. Устава,¹⁸ „увек мора бити могуће да се пред Врховним судом изјави правни лек због повреде закона у одлукама које се тичу личних права и слобода, било да су донете од стране судова редовне или посебне надлежности“. Због честог позивања на ову уставну одредбу, великог броја правних лекова као и широко постављених основа за побијање одлука предвиђених Закоником о парничном поступку, Врховни суд је сваке године преплављен хиљадама представки у којима се тражи преиспитивање одлука нижих судова.

Покушаји да се ограничи број предмета у којима су изјављени правни лекови пред Врховним судом укључују примену појединостављеног поступка приликом доношења одлука о представкама које су неприхватљиве или очигледно неосноване (чл. 375. и 380-*bis* Законика о парничном поступку) и „средства за филтрирање“ из новоуведеног чл. 360-*bis* Законика о парничном поступку из 2009. којим се захтеви за другостепено или трећестепено преиспитивање одлуке проглашавају неприхватљивим када „(а) се жалбом/ревизијом одлука побија у делу који се односи на примену права, али је утврђено да је нижи суд одредбе закона применио у складу са судском праксом Врховног суда, а испитивање основа жалбе/ревизије не нуди елементе који би утицали на промену ове праксе“ и „(б) када је оспоравање које се односи на кршење битних одредби правила парничног поступка очигледно неосновано“.

¹⁸ Costituzione della Repubblica Italiana, del 1 gennaio 1948, *Gazzetta Ufficiale* n. 298/1947.

5. Скраћени поступак и привремене мере

5.1. Скраћени поступак

Скраћени поступци покривају широк спектар спорова и имају за циљ да се постигне сразмера између природе спора и ресурса утрошених за његово решавање. Убедљиво најважнији, и онај коме се најчешће прибегава, јесте поступак за наплату потраживања (*procedimento di ingiunzione*) регулисан члановима 633-656. Законика о парничном поступку. Поступак је доступан повериоцима који имају писмени доказ о праву на исплату одређеног новчаног износа или на испоруку покретне имовине. Помоћу судске одлуке, поверилац може издејствовати да суд донесе *ex parte* (тј. без саслушања дужника) налог за плаћање у року од неколико дана или недеља. Овај налог постаје одмах извршан ако је тврдња да постоји потраживање поткрепљено веродостојном исправом (нпр. меницом); у другим случајевима, налог може постати извршан ако га дужник не оспори у року од четрдесет дана. Уговори о осигурању, обећања дата у приватним документима, као и електронска документа, могу се користити за доказивање постојања потраживања (чл. 634. Законика о парничном поступку). Оверени изводи из књиговодствених књига, у споровима који се тичу услуга правних лица, такође се сматрају веродостојном исправом и могу се користити у складу са чл. 634. Законика о парничном поступку.

Да би се разумео практичан значај ове врсте парничног поступка, треба узети у обзир да у великом броју случајева платне налоге које изда суд дужник не оспорава, односно, они постају правноснажни и могу се извршити без потребе да се улази у мериторно разматрање спора (до чега мора доћи ако дужник оспори налог). То значи да за заштиту поверилаца систем обезбеђује брз и ефикасан правни лек. Такође, треба напоменути да судови у Италији сваке године издају више платних налога него пресуда.

Остали скраћени поступци обухватају поступак евикције регулисан члановима 657-669. Законика о парничном поступку, који омогућава закупадавцима да добију право на евикцију закупаца по истеку закупа или у случају да купац касни са плаћањем закупнине; поступак у споровима због ометања државине (чл. 703. Законика о парничном поступку); и скраћене поступке у породичним споровима за решавање спорова или неиспуњења обавеза у вези са старатељством над децом (чл. 709-*ter* Законика о парничном поступку) и измене одлука у

вези са разводом брака (чл. 710. Законика о парничном поступку; чл. 9. Закона бр. 898, од децембра 1970. о разводу).

Круг спорова који се решавају у скраћеном поступку се током времена ширио делом и због увођења читавог спектра нових правних лекова од стране законодавца. Примери за то су посебни скраћени поступци у споровима о законском издржавању, сходно чл. 148. италијанског Законика о парничном поступку, у којима судија може наредити да се део прихода родитеља исплаћује директно другом родитељу или другом лицу које се стара о детету. Ту је и поступак предвиђен у чл. 28. Закона бр. 300, од 20. маја 1970.¹⁹ који нуди брзу судску заштиту од антисиндикалних активности које предузима послодавац, као и поступак против родне дискриминације предвиђен чл. 38. Закона о родној равноправности (Законодавна уредба бр. 246, од 28. новембра 2005).²⁰

5.2. Привремене мере

Италијански правни систем нуди софистициран сет привремених мера, у распону од традиционалних мера везаних за заплону, преко различитих специфичних правних мера расутих по целом Законику о парничном поступку и посебним законима, до мера у споровима за заштиту интелектуалне својине, заштиту од нелојалне конкуренције, радним споровима, породичним споровима. Ту је и „свеобухватна“ одредба из чл. 700. Законика о парничном поступку која дозвољава суду да изрекне „хитну меру“ када постоји опасност од наступања непосредне и непоправљиве штете по неко добро, које ни једна друга привремена мера не би могла да предупреди, односно када ни једну другу привремену меру није могуће изрећи.

У зависности од њихове природе и ефеката, привремене мере се могу поделити у две велике категорије: мере усмерене на очување добра које је предмет спора и антиципаторне мере. Прва врста привремених мера, чији је пример заплена, углавном имају за циљ да очувају *status quo* како у погледу правног основа тако и чињеничног стања, како би се осигурало да се, када буде донета, правноснажна пресуда може извршити. Антиципаторне мере имају за циљ да омогуће привремено и хитно задовољење чија заштита се тужбом тражи, у околностима које би, с обзиром на време потребно за пресуђење, могле да доведу до немогућности остварења права тужиоца када га докаже.

¹⁹ Legge n. 300, del 20 maggio 1970, *Gazzetta Ufficiale* n. 131/1970.

²⁰ Legge n. 246, del 28 novembre 2005, *Gazzetta Ufficiale* n. 280/2005.

Након реформе из 2006. године, ова разлика је формализована тако што прва врста мера аутоматски престаје ако се поступак не покрене, док антиципаторне мере нису условљене подношењем тужбе. У пракси, антиципаторне привремене мере често могу ставити тачку на спор, пошто је право тужиоца њима задовољено и он нема интереса да улази у често веома дуг редован поступак. Кључна антиципаторна мера је предвиђена чл. 700. Законика о парничном поступку према којем: „Страна која страхује да би остварење њеног право могло бити сасвим онемогућено самим протоком времена потребног за заштиту тог права у редовном поступку, може поднети предлог за одређивање привремене мере којом ће се осигурати да пресуда буде извршива“.

Судија, на основу члана 700, усваја предлог за одређивање привремене мере ако су кумулативно испуњени следећи услови: (а) не постоји друга, блажа привремена мера предвиђена законом која би се могла употребити како би се избегла ненадокнадива штета на коју страна указује и како би се остварило право чија би заштита путем редовног поступка трајала дуго и онемогућила остварење хитних потреба странке; (б) странка има право које би могла да оствари у редовном поступку; (в) предочени докази указују на то да право странке постоји (*fumus boni iuris*); (г) током времена потребног за спровођење редовног поступка остварење права странке чија се заштита тражи би било сасвим или делимично онемогућено (*periculum in mora*). Области у којима се чл. 700. најчешће примењује су: субјективна права (нпр. право на име, приватност, част, лични идентитет); права из радног односа (због незаконитог отпуштања, дискриминације или незаконитог премештаја); права на приступ основним јавним услугама (нпр. вода, гас и електрична енергија); и основна, Уставом гарантована права (нпр. право на окупљање, слободу изражавања).

Сва ова права, која се не могу адекватно надокнадити *ex post* новчаном надокнадом, била би лишена адекватне заштите када чл. 700. не би постојао. Као што је оштроумно приметио један страни стручњак за грађанскопроцесно право, „проширујући своја давно уведена овлашћења да одреде привремену меру, италијански судови проналазе начин да омогуће остварење правде упркос проблемима скопчаним са предугим трајањем парница“.²¹

²¹ Oscar G. Chase, 'Civil Litigation Delay in Italy and the United States' (1988) 36 American Journal of Comparative Law, 73.

Остале привремене мере које се, за разлику од претходно анализираних, могу изрећи тек након почетка поступка су:

- судска заплена (чл. 670. Законика о парничном поступку), на пример, покретних или непокретних ствари када су оне у власништву или државини стране у спору и потребно је обезбедити очување њихове вредности; књига, регистара, докумената, макета, узорака и свих других предмета над којима може постојати право интелектуалне својине, када се оспорава право на њихово излагање и неопходно је привремено обезбедити њихово чување;
- заплена ради обезбеђења финансијских средстава (чл. 671. Законика о парничном поступку). Судија може да одобри, на предлог повериоца који оправдано страхује да ће изгубити обезбеђење свог кредита, заплenu дужникове покретне или непокретне имовине или износа који дугује повериоцу. На овај начин обезбеђује се да поверилац буде у могућности да изврши пресуду донету у његову-њену корист против дужника. Последица заплene је да се дужник лишава права да слободно располаже заплењеном имовином.

Закон такође предвиђа да, примера ради, након покретања редовног поступка, суд може одредити привремену и хитну меру, као у случају привременог налога за издржавање лица којима је потребна помоћ до завршетка суђења о постојању тог права (чл. 446. Италијанског грађанског законика);²² када је то потребно, може донети решење којим се жртви саобраћајне незгоде додељује до четири петине износа антиципиране накнаде и пре доношења правноснажне пресуде (чл. 147. Законодавне уредбе бр. 209, од 7. септембра 2005);²³ наложити привремено враћање на радно место запосленог који је члан синдиката, до коначне судске одлуке о законитости отказа уговора о раду; забранити туженом да настави са коришћењем робне марке или ауторских права до окончања поступка покренутог због повреде неког права интелектуалне својине (чл. 131. Законодавне уредбе бр. 30, од 10. фебруара 2005, и чл. 163. Закона бр. 633, од 22. априла 1941).²⁴

Осим тога постоје и привремене мере које се одређују ради обезбеђења доказа, као што је мера за вршење вештачења пре заказивања

²² Codice Civile, del 16 marzo 1942, *Gazzetta Ufficiale* n. 79/1942.

²³ Decreto Legislativo n. 209, del 7 settembre 2005, *Gazzetta Ufficiale* n. 239/2005

²⁴ Decreto Legislativo n. 30, del 10 febbraio 2005, *Gazzetta Ufficiale* n. 52/2005; Legge n. 633, del 22 aprile 1941, *Gazzetta Ufficiale* n. 166/1941.

рочишта на коме би се вештачење у нормалним околностима имало спровести (чл. 696. Законика о парничном поступку), које је од нарочитог значаја за утврђивање чињеничног стања које се убрзо може променити (нпр. да се утврди стање зграде пре него што се изврши планирано реновирање); или привремена мера заплене робе за коју се тврди да је њеним стављањем у промет прекршено неко право интелектуалне својине (чл. 129. *et seq.* Законодавног уредбе бр. 30, од 10. фебруара 2005).

6. Алтернативне методе решавања спорова

Док чл. 24. италијанског Устава даје појединцима право приступа суду, те стога принудно преусмеравање спорова са судова на несудске органе не би било прихватљиво, правни систем ипак предвиђа неколико алтернативних метода за решавање спорова.

У свим грађанским споровима о правима којима се може располагати, Законик о парничном поступку (чл. 806. до 840) омогућава, уз бројне изузетке и ограничења, добровољно коришћење арбитраже, и притом уређује питање избора арбитра, основних принципа арбитражног поступка, облика, дејства и признавања арбитражне одлуке, и друго. Нису сва ова правила обавезна јер у бити арбитраже лежи начело аутономије воље. Правила о арбитражи су први пут реформисана 2006. године, а предвиђа се и њихово даље унапређење кроз предстојећу реформу. Као алтернатива спорим редовним судским поступцима, арбитража се често користи за решавање спорова између страна из пословног света. Колико је важна њена улога у овом погледу може се закључити из тога што су клаузуле о арбитражи стандардни део домаћих и међународних уговора између правних лица. Италија је чланица Њујоршке конвенције о међународној арбитражи из 1958.²⁵ чије одредбе замењују национално право о арбитражи.

Неколико новијих правних аката који се баве заштитом потрошача уједно су искориштени за експериментисање са применом различитих механизма за мирно решавање спорова у Италији, попут Банкарског и финансијског омбудсмана (*Arbitro Bancario e Finanziario*), или поступака мирења/арбитраже које воде стручна лица именована од стране привредних комора.

²⁵ UN Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 10 June 1958, United Nations Treaty Series, vol. 330.

У последње време, и Италију је захватио тренд све чешћег прибегавања вансудским механизмима за решавање спорова, као део ширег европског тренда у овој области, а разлог томе лежи у чињеници да парнични судови нису у стању да одговоре на све већи број тужби које подносе лица из свих сегмената друштва. Узрок овој немоћи италијанског правосуђа да се носи са све већим бројем спорова делом лежи у неефикасности редовног парничног поступка, те у томе што су они за државу скупи и њихово трајање непредвидиво, а делом и зато што судска одлука често и није адекватан начин за решавање одређених категорија спорова, као што су они из породичних и радних односа.

Законодавна уредба бр. 28 од 4. марта 2010. (којим се спроводи Директива Европског парламента и Савета 2008/52/ЕК од 21. маја 2008.)²⁶ означила је почетак новог раздобља по питању медијације. Сви аспекти обухваћени Директивом темељно су уређени релевантним националним прописима: вансудска медијација, судска медијација, извршност споразума о медијацији, поверљивост, ограничавање трајања споразума о медијацији и рок застаревања. Уредба са законском снагом бр. 69 од 21. јуна 2013.²⁷ предвиђа и обавезан покушај посредовања за велики број врста спорова као услов за покретање судског поступка (нпр. спорови око права власништва на непокретностима, наследни спорови, спорови око права из закупа земљишта, итд.). Уредба са законском снагом бр. 132 од 12. септембра 2014. године²⁸ уводи такозвано „преговарање уз помоћ правног саветника“ или „асистирано преговарање“ (*negoziiazione assistita*) као вансудски механизам за мирно решавање спорова. То је постао обавезан пред-парнични корак за посебне врсте спорова, као што су потрошачки спорови, спорови око штете узроковане саобраћајним незгодама и спорови за наплату потраживања која не прелазе износ од 50.000 евра.

Док су медијација и посредовање у преговорима, дугорочно гледано, корисни додаци мерама које имају за циљ да смање притисак на преоптерећено правосуђе, не треба пренебрегнути чињеницу да се развој културе алтернативног решавања спорова у Италији, као уосталом и у многим другим земљама Европе, још увек суочава са значајним ограничавајућим факторима, пре свега, са широко распрострањеним ставом да је суд тај који на првом месту треба да заштити индивидуална

²⁶ Decreto Legislativo n. 28, del 4 marzo 2010, *Gazzetta Ufficiale* n. 53/2010.

²⁷ Decreto-Legge n. 69, del 21 giugno 2013, *Gazzetta Ufficiale* n. 144/2013.

²⁸ Decreto-Legge n. 132, del 12 settembre 2014, *Gazzetta Ufficiale* n. 212/2014.

права и решава грађанске спорове. Позитивне промене у овом погледу ипак постоје јер данас, након више од десет година експериментисања са обавезним вансудским поступцима за алтернативно решавање спорова, многи адвокати и странке суочени са околноћу да ће можда морати да чекају више година пре него што добију коначну одлуку суда, почињу да у медијацији, мирењу и другим сличним поступцима виде не препреку, већ стварну и ефикасну прилику за решавање својих спорова. Са циљем да се парнични поступак учини ефикаснијим, актуелне реформе посвећују значајан део новоусвојених правних аката различитим облицима алтернативног решавања спорова.

7. Колективне тужбе

Овако кратак приказ италијанског парничног поступка не може се завршити без помињања новина насталих увођењем колективе тужбе у Италији. *Azione di classe* је уведена 2009. године кроз чл. 140-bis Закона о потрошачима²⁹ као поступак за *добровољно* („*opt-in*“ *модел*) удруживање потрошача или корисника против предузећа у споровима који се тичу неиспуњеног потраживања из уговора, одговорности за производе, непоштене пословне праксе и кршења закона о конкуренцији. Десет година судског експериментисања са овим новим поступком потврдило је да је једна од његових најслабијих тачака био начин удруживања јер се од чланова групе која подноси колективну тужбу захтевало да на изричит начин дају свој пристанак за подношење колективне тужбе, што је резултирало знатно мањим групама ако се упореди са америчким „*opt-out*“ моделом удруживања у ове сврхе. Међутим, захваљујући иницијативи неких од најважнијих удружења потрошача, у неколико каснијих случајева формиране су веће групе, које су се састојале од десетина хиљада учесника, што указује на све веће поверење италијанских потрошача у ову нову процедуру.

Значајан искорак направљен је Законом бр. 31 од 12. априла 2019.³⁰ који је одредбе о колективној тужби преместио из Законика о потрошачима у Законик о парничном поступку (чл. 840-bis *et seq.*). Од тог тренутка, *azione di classe* више није на располагању само потрошачима, већ постаје институт који се може користити за решавање свих сложенијих случајева без обзира на предмет спора. Нови тип тужбе је

²⁹ Decreto Legislativo n. 206, del 6 settembre 2005, *Gazzetta Ufficiale* n. 235/2005.

³⁰ Legge n. 31, del 12 aprile 2019, *Gazzetta Ufficiale* n. 92/2019.

сада на располагању свим физичким и правним лицима у споровима са предузећима и пружоцима јавних услуга, како би оспорили масовно кршење било које врсте „индивидуалних права“. Овим су створени предуслови за коришћење колективне тужбе од стране много ширег круга лица, на пример, запослених против заједничког послодавца или малих предузећа против чланова картела.

Закон бр. 31/2019 је такође покушао да отклони неке од недостатака који су се појавили у пракси кроз примену чл. 140-*bis* Законика о потрошачима који, сем неколико изузетака, није резултирао у удруживању већег броја лица за подношење колективне тужбе. Примера ради, иако се учешће у подношењу колективне тужбе још увек заснива на „*opt-in*“ одлуци, нова правила дозвољавају члановима групе да се придруже тужиоцима и након што суд донесе одлуку о меритуму, односно о одговорности туженог, тј. у фази у којој члан групе може бити спремнији да учествује у поступку јер је постојање права на надокнаду тада већ много извесније. Законодавац се кроз овај закон такође, бар делимично, бавио и питањем одговарајућих економских подстицаја за покретање оваквих поступака, јер његове одредбе сада предвиђају одређивање максималне висине накнаде за правног заступника тужилаца сразмерно вредности спора. О стопи сразмере се не може преговарати, већ је она посебно регулисана чл. 840-*nonies* Законика о парничном поступку и зависи од броја чланова групе, те ће тако износити 9% за до 500 чланова и 0,5% за преко 1 милион чланова. Дати проценти нису тако спектакуларно високи као накнада у висини од 30% вредности спора предвиђена за неке колективне тужбе у САД, али јесу показатељ да је италијански законодавац потпуно свестан да сложеност колективних тужби захтева пружање додатних подстицаја за адвокате.

У међувремену, судије, адвокати и удружења се полако навикавају на постојање колективне тужбе и доприносе, понекад успешно, а понекад и неуспешно, настојању да се обликује особен италијански начин колективног парничења.

8. Дигитализација парничног поступка

За разлику од брзине поступања италијанских судова која даје мало разлога за национални понос, када је у питању дигитализација судских поступака Италија заузима водеће позиције у свету.

Дигитални парнични поступци (*processo civile telematico*) постали су обавезни још 2014. године и данас омогућавају адвокатима, судијама и судским службеницима да воде огромну већину парничних поступака у дигиталном окружењу, понекад без штампања иједног листа папира, са могућим изузетком који представља танка фасцикла која физички представља спор у канцеларији судије и коју судски службеници користе за потребе вођења предмета.

Као и у многим другим земљама, минимални пакет алата италијанских адвоката за рад на грађанским споровима данас укључује рачунар са програмом за обраду текста и приступом интернету, овлашћени налог за архивирање докумената на дигиталној платформи за парничне поступке, уређај за дигитални потпис и сертификовану имејл адресу. То нису само дигитални алати које адвокати могу користити како би себи олакшали рад, већ је сада њихово коришћење постала законка обавеза адвоката. Судови су организовани на сличан начин, са локалним серверима, компјутерима и уређајима за дигитални потпис, како за судије тако и за судске службенике. Сваки суд данас има интернет страницу на којој корисници могу добити опште информације и преузети обрасце и упутства. Постоји и званична апликација (под називом „*Giustizia Civile*“), коју је развило Министарство правде и коју грађани и адвокати користе у великој мери како би могли да прате ток поступка са свог паметног телефона, једноставним одабиром суда на падајућем менију и уносом деловодног броја предмета (лични подаци су анонимизовани). Министарство правде је спровело и опсежно унапређење дигиталне инфраструктуре и обезбедило основну дигиталну опрему за сваку судницу у земљи, што није мали изазов у области која се често опире иновацијама и у земљи као што је Италија, у којој наилазимо на велики степен локалних варијација у погледу развијености дигиталне инфраструктуре, која се не подудара нужно са класичном географском поделом на север и југ земље.

Предузећа и физичка лица која обављају слободне професије данас морају по закону да имају сертификовану имејл адресу која је заведена у јавним регистрима. Размена порука између сертификованих имејл адреса има исту правну вредност као размена препоручених писама са повратницом и може се користити у сврху уручења докумената. Дакле, данас адвокати или судски службеници могу вршити директну размену писмена преко сертификоване имејл адресе (тј. без потребе за ангажовањем судског достављача), једноставним кликом миша: јефтино, брзо, лако и поуздано.

Бројке говоре да сваког месеца адвокати и друга лица која обављају слободне професије (углавном вештаци које именује суд) електронски поднесу у просеку милион докумената; судије поднесу електронски више од 700.000 докумената (платне налоге, одлуке и записнике са рочишта),³¹ а више од три милиона докумената дигиталним путем доставе судови и адвокати. Сваког дана дигитална инфраструктура система парничних судова евидентира око петнаест милиона захтева за приступ од својих корисника. Електронско плаћање судских такси је такође у порасту, са више од 140 милиона евра уплата регистрованих у 2020. години, што је двоструко више у односу на 2019, чиме су судски службеници у великој мери ослобођени дужности лепљења таксених марки које су до сада биле продаване у трафикама.

Адвокатима је и даље дозвољено да свој први поднесак доставе суду у папирној верзији (попут тужбе, одговора на тужбу и пратеће документације), али све што следи мора бити поднето у дигиталном облику. У пракси су многи адвокати потпуно прешли на дигитални начин рада, што их такође ослобађа обавезе честих одласака у суд. Сваких неколико месеци направи се неки додатни корак у дигитализацији нове групе парничних поступака, па чак и Врховни суд, који још увек користи папир, постепено уводи електронску регистрацију предмета. Прелазак са аналогних на дигиталне верзије докумената, и обрнуто, олакшан је захваљујући потпуно новим овлашћењима за сертификацију која су по први пут поверена адвокатима. У земљи која се у великој мери ослања на уверења о аутентичности која издају државни службеници, ова веома разумна новина представља дашак свежег ваздуха јер олакшава живот како судским службеницима (који су ослобођени задатка оверавања докумената), тако и адвокатима.

Категорија која би у великој мери могла да искористи дигитализацију да би убрзала и олакшала свој рад, али је до сада успевала да се одупре свим подстицајима за промене ове врсте, јесте категорија судских службеника (*ufficiali giudiziari*), који су постали уско грло у процесу дигитализације јер настављају да врше обраду докумената и друге радње на папиру, да лично обављају послове које би могли обавити електронским путем, да пишу руком, или користе редовну препоручену пошту уместо електронске.

³¹ Ministero della Giustizia, Processo civile telematico.